

Increasing Perception of the Environment in the Historical Context of for the Social Stability of the Neighborhoods (Case Study: "Baazarche-ye-Fil" Pass in Es'haagh Beig Neighborhoods and HajZeinal Pass in Sang-e Siah and Sare_dozak Neighborhoods of Shiraz, Iran)

Nafiseh Golestani¹, Mehdi Khakzand^{2, 3*}, Mohsen Faizi⁴, Bagher Karimi⁵

1. PhD Candidate in Architectural, Department of Architecture, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran
2. Associate Professor, Department of Architecture, School of Architecture & Environmental Design, Iran University of Science & Technology, Tehran, Iran
3. Visiting Professor, Department of Architecture, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran
4. Professor, Department of Architecture, School of Architecture & Environmental Design, Iran University of Science & Technology, Tehran, Iran
5. Assistant Professor, Department of Architecture, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran

Article Info

Original Article

Received: 2021/11/27;

Accepted: 2022/01/12;

Published Online 2022/01/15

 [10.30699/athar.42.4.568](https://doi.org/10.30699/athar.42.4.568)

Use your device to scan and read the article online

Corresponding Author

Mehdi Khakzand

Associate Professor,
Department of Architecture,
School of Architecture &
Environmental Design, Iran
University of Science &
Technology, Tehran, Iran

Email:

mkhakzand@iust.ac.ir

ABSTRACT

A neighborhood is a separate environment characterized by different structural features and social characteristics of the residents. In this connection, library studies and field surveys were conducted while direct observation was made to achieve effective social stability indicators in neighborhoods. Thus, two prominent passes in two different neighborhoods in the historical context of Shiraz were investigated. The present research falls under applied studies from an objective point of view and is a hybrid one from a nature perspective, which involves a content analysis based on library sources that help meet main research data. Then, a survey method via field visits was conducted to understand the research objectives better. The research findings are a combination of findings from documentary and case and field studies about the Bazarchey-e-Fil pass in the Es'haagh Beig and HajZeinal Pass in the Sang-e Siah Neighborhoods in the historical parts of Shiraz. Because the research sought to better understand the main nature of the neighborhood concept by considering social stability principles, environment perception and historical context neighborhood indicators were categorized, and the quality of the perception of the environment was examined. In sum, the indicators about positive and negative aspects were provided using case examples. The spaces where one could smell bread at bakeries and sweet at confectionaries were factors contributing to collective life. On the other hand, places with historical backgrounds were regarded to help identify and promote a perception of the environment. Thus, to understand the urban environment, social stability is seen as a major component of Shiraz's historic neighborhoods.

Keywords: Perception of the Environment, Social sustainability, Neighborhood, Historical fabric of Shiraz

Copyright © 2022. This open-access journal is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

How to Cite This Article:

Golestani, N., Khakzand, M., Feizi, M., & Karimi, B. (2022). Increasing Perception of the Environment in the Historical Context of Shiraz for the Social Stability of the Neighborhoods (Case study: "Baazarche-ye-Fil" Pass in Es'haagh Beig Neighborhoods and HajZeinal Pass in Sang-e Siah and Sare_dozak Neighborhoods of Shiraz, Iran). *Athar*, 42(4), 568-584.

مقاله پژوهشی

ارتقای ادراک محیط در بافت تاریخی به‌منظور پایداری اجتماعی محلات (مورد مطالعه: گذربازارچه فیل در محله اسحاق بیگ و گذربازارچه حاج زینل در محله سنگ سیاه در بافت تاریخی شیراز)

نفیسه گلستانی^۱، مهدی خاک‌زند^{۲*}، محسن فیضی^۴، باقر کریمی^۵

۱. پژوهشگر دکتری معماری، گروه معماری، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران
۲. دکتری معماری منظر، گروه معماری، دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران
۳. دکتری معماری، استاد مدعو دانشگاه آزاد اسلامی، گروه معماری، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران
۴. دکتری معماری منظر، گروه معماری، استاد دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران
۵. دکتری معماری، گروه معماری، استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران

خلاصه

اطلاعات مقاله

محله محیط جداگانه‌ای است که به‌دلیل مشخصات کالبدی متفاوت و خصوصیات اجتماعی سکنه متمایز شناخته می‌شود. به‌منظور دستیابی به شاخص‌های مؤثر پایداری اجتماعی در محله‌ها مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی به‌واسطه مشاهده بصری محیط صورت گرفته است؛ از این‌رو دو گذر شاخص در دو محله متفاوت در بافت تاریخی شیراز مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. روش تحقیق پژوهش حاضر به لحاظ هدف از نوع کاربردی و به لحاظ ماهیت به‌صورت ترکیبی است؛ به‌گونه‌ای که ابتدا از روش تحلیل محتوا براساس منابع کتابخانه‌ای به‌منظور دستیابی به داده‌های اصلی تحقیق استفاده شده است. سپس به‌منظور پیشبرد اهداف تحقیق، روش پیمایش به‌صورت بازدید میدانی به‌صورت مشاهده استفاده شده است. همچنین یافته‌های تحقیق، تلفیق نتایج برگرفته از مطالعات اسنادی با نتایج مطالعات موردی و میدانی در گذربازارچه فیل در محله اسحاق بیگ و گذربازارچه حاج زینل در محله سنگ سیاه در بافت تاریخی شیراز است. از آنجا که هدف از این پژوهش دستیابی به ماهیت اصلی مفهوم محله، با در نظرگیری اصول پایداری اجتماعی است، شاخص‌های ادراک محیط و محله‌های بافت تاریخی دسته‌بندی و وجوه کیفیت ادراک محیط بررسی شده و در نهایت شاخص‌های این وجوه مثبت و منفی به‌واسطه مصادیق در نمونه‌ها ارائه شده است. فضاهایی که در جوار آنها بوهایی مانند بوی نان در نانوائی و بوی کارگاه شیرینی‌پزی استشمام می‌شد، به‌نوعی عامل حیات جمعی محسوب می‌شود. از سوی دیگر مکان‌هایی با پیشینه تاریخی دلیل هویت‌بخشی و ارتقای ادراک محیط می‌شود؛ در نتیجه به‌منظور ادراک محیط شهری می‌توان پایداری اجتماعی را به‌عنوان مؤلفه اصلی در محله‌های تاریخی شیراز در نظر گرفت.

دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۰۶

پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۲۲

انتشار آنلاین: ۱۴۰۰/۱۰/۲۵

نویسنده مسئول:

مهدی خاک‌زند

دکتری معماری منظر، گروه معماری، دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

پست الکترونیک:

mkhakzand@iust.ac.ir

کلیدواژه‌ها: ادراک محیط، پایداری اجتماعی، محله، بافت تاریخی شیراز

حق کپی رایت انتشار: این نشریه ی دارای دسترسی باز، تحت قوانین گواهی‌نامه بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر می‌شود که اجازه اشتراک (تکثیر و بازاریابی محتوا به هر شکل) و انطباق (بازترکیب، تغییر شکل و بازسازی بر اساس محتوا) را می‌دهد.

گلستانی نفیسه، خاک‌زند مهدی، فیضی محسن، کریمی باقر. (۱۴۰۰). ارتقا ادراک محیط در بافت تاریخی شیراز در جهت پایداری اجتماعی محلات (مورد مطالعه: گذربازارچه فیل در محله اسحاق بیگ و گذربازارچه حاج زینل در محله سنگ سیاه در بافت تاریخی شیراز). فصلنامه علمی اثر، ۴۲(۴)، ۵۶۸-۵۸۴.

مقدمه

کتاب «سیمای شهر» تشکیل تصویر ذهنی و عناصر ایجادکننده منظر شهر از نگاه افراد جامعه را بررسی می‌کند. وایت در کتاب «زندگی اجتماعی فضاهای شهری کوچک» توجه ویژه بر عملکرد اجتماعی فضای شهری دارد و الگوهای رفتاری مردم را بررسی می‌نماید. تیبالدز در کتاب «شهرسازی شهروندگرا» معتقد است شهر باید در یک اشل انسانی بررسی و در یک اشل انسانی برنامه‌ریزی گردد؛ زیرا محیط‌های شهری متعلق به افراد جامعه است. بنتلی، با انتشار کتاب «محیط‌های پاسخ‌ده» در وهله نخست هفت معیار «سازگاری بصری، تنوع، انعطاف‌پذیری، نفوذپذیری، خوانایی، غنا و قابلیت شخصی‌سازی» را که می‌باید در طراحی شهری رعایت گردند، بیان کرده است. جین جیکوبز در کتاب «مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی» به بررسی مهم‌ترین عامل پیچیدگی، مرکزیت می‌پردازد. کوین لینچ در کتاب «تئوری شکل خوب شهر» ارتباط مستقیم کیفیت محیط شهری و وضعیت زندگی افراد ساکن در شهرها را مدنظر قرار داده و برداشتی از فضای کالبد شهری و براساس ضوابط مربوط به سنجش آن انجام داده است. معنای محله اگرچه نمادین است، برقراری رابطه بین یک «مکان» و «فعالیت» لازم است. محله به‌عنوان یک فضای جمعی است که هر روز به‌واسطه افراد ساکن مورد بهره‌گیری قرار می‌گیرد. همچنین Roca-Puig در مقاله مسیر مدور پایداری اجتماعی این موضوع را از زوایای مورد نظر تحلیل و بررسی کرده است (Roca-Puig, 2019).

عملکرد اجتماعی در راستای مفهوم منظر شهری

منظر شهری درک افراد جامعه از شهر است که از طریق ادراک نشانه‌های آن (ابعاد کالبدی شهر) و یادآوری مفاهیم مرتبط با آن‌ها (ابعاد ذهنی و خاطره‌ای) صورت می‌گیرد (Mansouri, 2005). سیاست‌های دست‌یابی به بعد عملکرد اجتماعی در طراحی منظر شهری می‌تواند موارد زیر باشد:

۱. تفکیک آشکار عملکردها و گستره‌های متعدد: تفکیک عملکردهای متفاوت و گستره‌های متعلق به آنها، به‌وضوح

محله کلمه‌ای جدید در تعاریف شهرسازی جهان و ایران نیست. وقتی که سخنی از معنا و مفهوم محله مطرح می‌شود، همین کلمه مأنوس و ساده، ظاهری پیچیده و متفاوت پیدا می‌کند؛ به‌گونه‌ای که مردم، بلکه کارشناسان این حوزه نیز تعریف دقیقی برای آن ندارند. برای فهم بهتر با معنای محله در ابتدا چند تعریف از آن عنوان می‌شود: محله یک محیط جداگانه است که به‌علت مشخصات کالبدی متفاوت و خصوصیات اجتماعی سکنه متمایز شناخته می‌شود. شکل ابتدایی این معنا را در سال‌های دور و قبل از دوره‌ای که نخستین حکومت‌های مرکزی ایران شکل گرفتند، به‌صورت کهن‌دژها و شارستان‌ها می‌توان یافت. این کلمه به‌گونه‌ای با فرهنگ مردم عجین شده است که حتی در سخنان مردم عادی فراوان استفاده می‌شود و معنای آن برای افراد جامعه قابل فهم است. برای معنای واژه محله هر یک از زمینه‌های مختلف علمی با توجه به حوزه‌های نظری متفاوت خود به معنای واژه محله، به توضیح و تفسیر آن پرداخته‌اند که نمایانگر چندبعدی و شاخص بودن محله دارد. در پژوهش حاضر، با تمرکز بر تعاریف مرتبط با محله و ادراک محیط تعاریف مختلف محله از نگاه نظریه‌پردازان بررسی خواهد شد. هدف از این پژوهش دستیابی به ماهیت اصلی مفهوم محله، با در نظرگیری اصول پایداری اجتماعی است؛ از این‌رو این پژوهش با هدف پاسخ‌گویی به این سؤال پایه‌گذاری شده است که «ویژگی‌های محیطی مناسب برای پایداری اجتماعی محلات چیست؟» و با تطبیق این ویژگی‌ها، با توجه به مبانی نظری بررسی شده و با استفاده از روش پیمایش، نشانه‌های پایداری اجتماعی محلات به‌طور خاص در گذربازارچه فیل در محله اسحاق‌بیگ و گذربازارچه حاج زینل در محله سنگ سیاه در بافت تاریخی شیراز مورد بررسی قرار گرفته است.

پیشینه پژوهش

در تحقیق حاضر شاخص‌ترین دیدگاه‌های نظری درباره فضاهای شهری به‌ویژه محلات از انقلاب صنعتی تاکنون و سنجش اقدامات انجام‌شده در این حوزه است. کوین لینچ در

فعالیت‌های همه افرادی که خریدشان را انجام می‌دهند یا اینکه تنها برای خوردن و نوشیدن در یک فضای شهری دور هم جمع می‌شوند، به خودی خود عاملی برای جذب افراد دیگر جامعه است (Lindholm, 2012). ه محض آنکه ارتباط‌های جالب و با مفهوم میان افراد جامعه به رابطه‌های خصوصی نزول پیدا کند، شهر خواهد مرد. جین جیکوبز معتقد است کیفیت فضایی شهری که در قالب هویت بخشیدن به این‌گونه روابط تأثیرگذار بوده، مفید است و همچنین بر گستردگی و جاذبه‌های کارکردهای فضاها توجه ویژه دارد. او اعلام می‌کند که یک فضای شهری زمانی موفق است که در گرو محیطی باشد که در ارتباط با فعالیت‌های افراد جامعه است (Lai et al., 2013).

ارتباط انسان و محیط در راستای ادراک منظر شهری

منظر نمود رابطه انسان با طبیعت اطراف او از گذشته‌های دور تاکنون است. منظر امروزه موجودیتی نسبی و فعال محسوب می‌گردد؛ به‌گونه‌ای که از یک طرف تأثیرپذیری از انسان و نوع زندگی اوست و از طرفی دیگر با ساختار خود و تکرار خاطراتی که در دوران طولانی بر بستر آن رخ داده، بر فرهنگ و تمدن افراد تأثیرگذار است (Mansouri, 2005). درکی که هر فرد از محیط اطراف خود دارد، یکی از ویژگی‌های اصلی ادراک منظر شهری آن است که به‌عنوان یک سازمان و ساختار اجتماعی و فضایی عنوان می‌شود و به‌نوعی دیگر منظر شهری، پدیده‌ای است که از رابطه تجربه انسان و تعامل میان انسان و محیط نمایان می‌گردد (Golkar, 2006). سیمای شهری جواب‌گوی رفتارهای انسانی، اقلیم و عوامل ایمنی و به‌نوعی دیگر دخل و تصرف بسیار در قالب افزایش قابلیت‌های محیط است (Cullen, 1995). ادراک منظر شهری را می‌توان متکی بر پارادایم مکان دانست. وظیفه برنامه‌ریزان و طراحانی که در جست‌وجوی ایجاد ادراک منظر شهری هستند، در جست‌وجوی مفاهیم طبیعی، تاریخی و فرهنگی در فضای شهری و هویت‌بخشیدن در ساختارهای کالبدی و بصری هستند (Golkar, 2006)؛ درنتیجه رکن اصلی ادراک منظر، حفظ ساختار اجتماعی فضاست؛ به‌گونه‌ای که تعادل میان انسان و محیط به بهترین نحو حفظ شود.

هرچه بیشتر آن کمک می‌نماید و در سهولت مرتبه‌های ادراک از فضا تأثیرگذار است.

۲. گستردگی و اشل ساختمان‌ها: فضای وسیعی که به کمک ساختمان‌های یک محله تشکیل شده است، محیط خلوتی را به وجود می‌آورد و در این صورت باید تغییر ابعاد با کارکردهایی که در آن صورت می‌گیرد، هماهنگی داشته باشد تا فضا و کالبد با هم قابلیت پیش‌بینی را داشته باشند و احساس نزدیکی و آشنایی و فضای شخصی را برای سکنه آن محله ایجاد کنند.

۳. فضای پیاده مورد تأیید و فضای خارجی خودمانی و دوستانه: سیمای خیابان باید زیبا باشد؛ در این صورت باید از وجود اتفاقات غیر عبوری در محیط جلوگیری گردد. به‌طور کلی فضا باید به‌گونه‌ای باشد که افراد به حضور در فضا تشویق شوند و زمینه تعاملات اجتماعی را فراهم کند (Pakzad, 2006)؛ بنابراین عملکرد اجتماعی در طراحی منظر با سه بعد تفکیک عملکرد، گشودگی و مقیاس و فضای مطلوب و دوستانه برای ارتقای ادراک منظر در جهت تعامل میان محیط و انسان تأثیرگذار است.

کامبود ارتباطات اجتماعی در حالت فعال و غیرفعال، به مفهوم درگیرنشدن با فضای شهری بوده و حتی نداشتن این روابط بسیار کم در محیط شهری، نمایانگر سقوط زندگی شهری است. یان گل ارتقای فعالیت‌های تعیین‌شده و درنهایت کنش‌های اجتماعی را در ارتباط مستقیم با کیفیت فضاهای شهری و گیرایی آن‌ها می‌داند. از نظر او وقتی که فضای خارجی دارای کیفیت مناسبی نباشد، تنها اتفاقات مهم و ضروری در فضای شهری رخ می‌دهد و افراد جامعه به‌سرعت به خانه‌های خود برمی‌گردند. در چنین شرایطی ساکنان محلات و فضاهای شهری مانند در آنها را انتخاب نمی‌کنند. او معتقد است فعالیت‌های شخصی که هیچ گاه شانس برای ارتقایافتن، بزرگ‌ترشدن و معنادارترشدن پیدا نمی‌کند و درنتیجه الهام‌بخش اتفاقات دیگری نخواهند بود (Gehl, 1987).

جین جیکوبز وجود اتفاقات و عملکردهای روزانه در خیابان‌ها را عاملی برای کشش افراد می‌داند و معتقد است

بافت تاریخی

منظور از بافت تاریخی، مجموعه‌ای است که با وجود کهنگی و فرسودگی در آن گسترش ساختمان‌ها، بناها، مجموعه‌ها و تجهیزات و تأسیسات با ارزش شهری یا ترکیبی از همه آنها موجود است (Sharan, 2005). بافت‌های فرسوده سنتی و تاریخی، به‌عنوان سند شهرها به شمار می‌روند که دارای پس‌زمینه‌های تاریخی هستند؛ بخشی از شهر که در دورانی نه چندان دور به حیات خود ادامه می‌دادند و پذیرای اتفاقات تجاری اجتماعی و دیگر اتفاقات دوران خود بودند. به‌نوعی دیگر بافت‌های فرسوده و کهن شهری، محیط خلاق و پویا برای فهم موقعیت‌های انسانی در هستی و پیوند با گذشته هستند؛ فضایی برای تغییر محیط و نگاه متفاوت به زندگی اکنون و آینده (Habibi, 2006).

تعریف محله

به نظر هنری لوفور (۲۰۰۴)، محله به‌واسطه نیروهای انسانی و محیط‌های اجتماعی شکل می‌گیرد که به‌واسطه روابط اجتماعی، محله در شکل‌گیری ساختارهای شهری نقش دارد و سبب گسترش محیط‌های اجتماعی می‌گردد (Lefebvre, 2013). از منظر عملکردی، محله عبارت از فضایی است که در آن بخش مهمی از فعالیت‌های شغلی و معیشتی شهروندان به وقوع می‌پیوندد. محله بنیاد مهمی برای شناخت افراد و تجهیز اجتماعی آنان برای فعال کردن، توسعه و دفاع از آن دسته حقوقی است که نه در حوزه سیاسی، بلکه بیشتر در حوزه فرهنگ

و اقتصاد و زندگی اجتماعی است (Abdolahi et al., 2010). براساس شاخص‌های استاندارد از زاویه اجتماعی محله جزئی از سازمان فضایی شهری است که روابط اجتماعی افراد جامعه در آن به حالت ارتباط نزدیک صورت می‌پذیرد و می‌تواند با ترکیب عواملی مانند روابط اداری، معرفی مرزهای مشخص، محیط قابل زندگی، برداشت‌های اجتماعی افراد ساکن از فضای محله، بعدهای کارکردی و ارائه خدمات مورد نیاز افراد ساکن در آن تعریف شود. واژه‌های هم‌راستا با مفهوم محله مبتنی بر دیدگاه اجتماعی آن و تعریف اجتماعی محله ارائه می‌شود. تعریف اجتماع محلی، سلسله‌مراتب از جمع‌های مردمی با گذشته و هویت مشخص، علاقه‌ها و نیازهای مشترک در سطح محله است که بستر شناخت ایجاد فرصت و پشتیبانی‌های دوجانبه را برای ارتباط متقابل به وجود می‌آورند (Barton et al., 2003).

«محله تاریخی» مکانی مرکب از بناها، گذرهای ارتباطی، مردم و سیستم اقتصادی با ارتباطاتی کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که در کلیت و اجزایی از آن، بدو تشکیل تمامیت آن و بر اثر گذر زمان، ارزش‌هایی ذخیره‌شده و با شناخته‌شدن آنها در هر زمانی، بعد تاریخی به خود می‌گیرد (Poursarrajan, 2016). محله به‌عنوان نمونه‌ای از شکل‌گیری ارتباط میان ساختار و شهروندان و محیط مدنظر است. در جدول ۱ مفهوم محله در بعد اجتماعی از نگاه صاحب‌نظران ارائه شده است.

جدول ۱. مفهوم محله از نگاه صاحب‌نظران

صاحب‌نظران	مفهوم محله
(Barton et al., 2003)	در بعد اجتماعی، محله بخشی از سازمان فضایی شهر است که تعاملات افراد در آن به‌صورت چهره به چهره رخ می‌دهد و می‌تواند با توجه به عواملی همچون ارتباطات اداری و تعریف محدوده‌های مشخص، محیط‌زیست قابل زندگی، برداشت‌های اجتماعی ساکنان از محیط محله، ابعاد عملکردی و ارائه خدمات مورد نیاز ساکنانش تعریف شود.
(Thomlinson, 1976)	برای تشکیل یک محله شهری سه شرط را ضروری می‌داند که عبارت‌اند از: «دارا بودن یک حوزه جغرافیایی وسیع یا کوچک از شهر، تشکیل یک اجتماع کوچک از گروهی از مردم شهر و در آخر وجود و ایجاد وابستگی میان گروه‌های اجتماعی شکل گرفته».
(Schoenberg, 1979)	محله منطقه‌ای است که در آن قلمرویی کران‌دار قابل‌شناسایی توسط ساکنانش، بیش از یک مؤسسه و نهاد در فضای آن و گروه‌های متعدد از فضاها عمومی یا شبکه‌های اجتماعی مشترک وجود دارد.
(Mumford, 1954)	محله به‌عنوان بستری برای برقراری روابط با سایر کارکنان
(Rapoport, 1982)	مفهوم محله اگرچه سمبلیک است، ایجاد ارتباط بین یک «مکان» و «فعالیت» ضروری است. محله به‌عنوان یک فضای عمومی دیده می‌شود که روزانه توسط ساکنان مورد استفاده قرار می‌گیرد.

صاحب‌نظران	مفهوم محله
(Krier & Papadakis, 1984)	جنبه‌های اجتماعی محله معمولاً به حس اجتماعی تعبیر می‌شود که محلی بودن دیگر نه ممکن و نه مفید است و زندگی شهری مدرن دیگر جایی برای حس اجتماعی باقی نگذاشته است.
(Lang, 1994)	محله امروزه دیگر مهم نیست؛ چراکه مردم دیگر فراتر از یک قلمرو فضایی زندگی می‌کنند، اگرچه با شواهدی همراه است، ولی مردود است.

منبع: نگارندگان

شاخص‌های تعاملات اجتماعی در محله

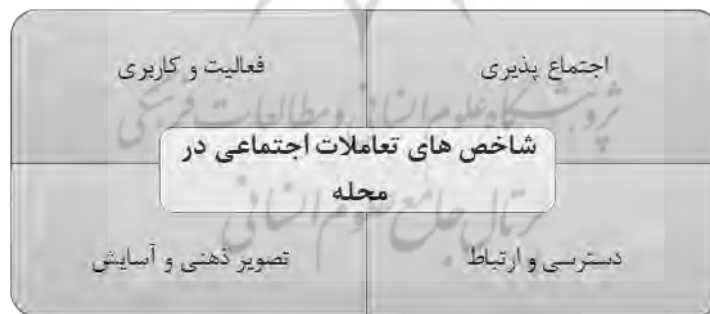
«اجتماع‌پذیری»: اجتماع‌پذیری یکی از اصلی‌ترین بعدها و خصوصیت‌های عمومی به وجود آوردن فرصت‌های لازم در جهت ارتباطات اجتماعی است. وقتی که افراد جامعه با سایر مردم ارتباط برقرار می‌کنند، رابطه بسیار قوی با مکان و جامعه خود احساس می‌کنند.

«کاربری و فعالیت»: اتفاقات اجتماعی عملکردهای موجود در درون فضای شهری و میزان قدرت آنها در جذب مردم و گروه‌های مختلف، یکی از اصلی‌ترین عوامل در فعال کردن فضاهای عمومی و شاخص‌های سنجش است. میزان و تعداد دفعات مراجعه افراد به فضا و مشارکت در فعالیت‌های مختلف است.

دسترسی و ارتباط»: این خصوصیت در عملکرد مؤثر

فضا و امنیت فضایی بسیار تأثیرگذار است. امکان دستیابی مداوم و حضور گروه‌های مختلف اجتماعی خصوصاً در جاهای مختلف فضاهای شهری از جمله عوامل تعیین‌کننده به حساب می‌آید.

«آسایش و تصویر ذهنی»: تصویر ذهنی با نوع برخورد و آرایش کالبدی فضا و آسایش ذهنی از فضا مرتبط است. تشخیص و خوشایندی بصری فضا در جذب کردن مردم بسیار تأثیرگذار است و باعث می‌شود افراد جامعه آن را در راستای تقویت قدم‌زدن تجربه حیات جمعی انتخاب کنند (Daneshpour & Charkhchyan, 2007). در شکل ۱، شاخص‌های تعاملات اجتماعی در محله ارایه شده است.

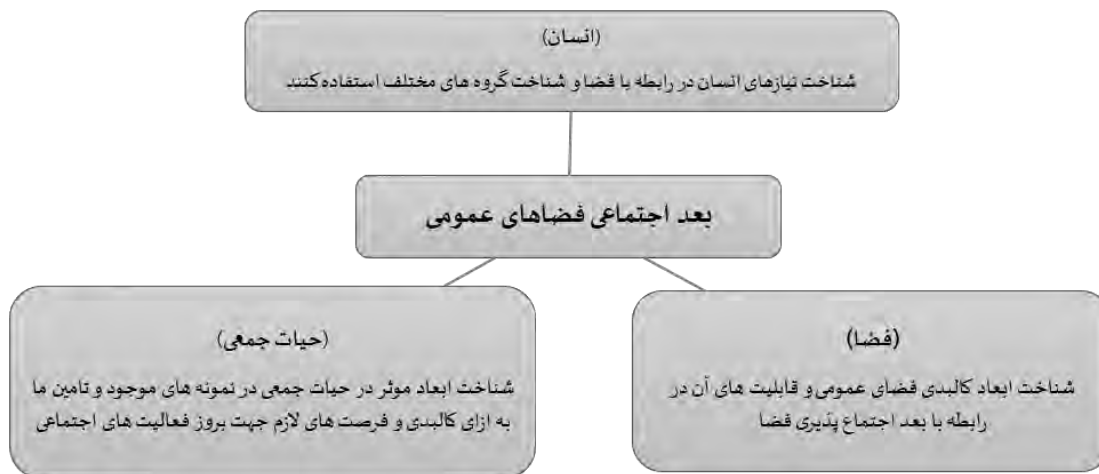

شکل ۱. شاخص‌های تعاملات اجتماعی در محله

منبع: نگارندگان

ابعاد مؤثر در حیات جمعی در نمونه‌های موجود و تأمین ما به ازای کالبدی و فرصت‌های لازم برای بروز فعالیت‌های اجتماعی (Daneshpour & Charkhchyan, 2007). پاسخ‌گویی به ابعاد مذکور مستلزم توجه به موارد ذکر شده در شکل ۲ است.

فضاهای عمومی از جنبه اجتماعی مبتنی بر سه عامل از جمله انسان، حیات جمعی و فضا است که جواب‌گویی به موارد ذکر شده مستلزم توجه به موارد زیر است: ۱. شناخت نیازهای انسان در رابطه با فضا و شناخت گروه‌های مختلف استفاده‌کننده، ۲. شناخت ابعاد کالبدی فضای عمومی و قابلیت‌های آن در رابطه با بعد اجتماع‌پذیری فضا، ۳. شناخت

شکل ۲. بعد اجتماعی فضاهای عمومی در محله
منبع: نگارندگان

پیوندهای همسایگی، وجود شبکه‌های اجتماعی رسمی و غیررسمی در محله، مشارکت‌های مردمی در محله و وجود اعتماد اجتماعی میان افراد محله ارزیابی می‌کنند (Alvaani & seyed Naghavi, 2016). انسجام اجتماعی از مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی به شمار می‌رود. امروزه سرمایه اجتماعی، موتور محرک برای حرکت به سوی توسعه پایدار است (Naimi Nazm Abad et al., 2015).

روابط خانوادگی میان افراد و دوستان و همکاران اصلی‌ترین ثروت فرد را تشکیل می‌دهد که در اتفاقات ناگوار زندگی بدون هیچ توقع و چشم‌داشتی مالی در کنار او هستند و از این‌رو محله‌هایی که شریان‌های اجتماعی قوی دارند و انجمن‌های مدنی سهم بسزایی در شکل‌گیری آن‌ها دارند، با قدرت بیشتری به مقابله با فقر و آسیب‌پذیری و حل مشاجرات می‌پردازند و از فرصت‌های نو بهره می‌برند (Dale & Newman, 2010). هم‌بستگی اجتماعی در یک محله در شرایطی به وجود می‌آید که تعامل میان ساکنان آن به حد مطلوب خود رسیده باشد. بدیهی است تمامی محله‌ها به این ویژگی دست پیدا نخواهند کرد. برخی محله‌ها به گونه‌ای طرح‌ریزی و ساخته می‌شوند که انگیزه ایجاد تعاملات را به

شاخصه‌های منظر شهری و ادراک محیط در محلات در ادامه به تعریف مفهومی هر یک از شاخص‌های کیفی ادراک منظر شهری در سطوح محلات شهری پرداخته می‌شود.
عوامل اجتماعی در محله و ادراک محیط و منظر:
براون و ورنر دل‌بستگی به مکان را با سه عامل بیان کردند: خصوصیات شخصی و گروهی افراد استفاده‌کننده از فضا، میزان نزدیکی افراد در یک فضا، میزان مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی و مراسم‌های جمعی و گروهی (Brown & Werner, 1985). دریافت فضای اجتماعی ایده‌آل از سوی مردم، باعث ارتقای رضایتمندی و ترغیب روابط غیررسمی و مشارکت در رویدادهای اجتماعی و در نهایت سبب افزایش دل‌بستگی به مکان در آن‌ها می‌گردد و بسیار اهمیت دارد (Erkip, 2010).

هم‌بستگی اجتماعی در محله و ادراک محیط و منظر: در سطح محله، هم‌بستگی اجتماعی در قالب روابط فردی و شبکه‌های ارتباطی بین افراد و هنجارها و ارزش‌های غیررسمی حاکم بر آن‌ها مطرح می‌شود. در این مقیاس، هم‌بستگی اجتماعی را با تشکلهای مردمی، ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی ساکنان یک محله، میزان و شدت

جامعه‌پذیری بیشتر و سبب ایجاد فضایی پویا و فعال است (Naimi Nazm Abad et al., 2015).

روش بررسی (روش تحقیق)

روش تحقیق این پژوهش به صورت ترکیبی است؛ به گونه‌ای که ابتدا از روش تحلیل محتوا براساس منابع کتابخانه‌ای و همچنین مقالات به‌منظور دستیابی به داده‌های اصلی تحقیق استفاده شده است. سپس به‌منظور پیشبرد اهداف تحقیق، روش پیمایش به صورت بازدید میدانی به صورت مشاهده استفاده شده است؛ به گونه‌ای که یافته‌های تحقیق، تلفیق نتایج حاصل از مطالعات اسنادی و بررسی نمونه‌های مورد بررسی (به صورت بازدید میدانی و استفاده از ابزار پرسشنامه به‌منظور دستیابی به شاخص‌های ادراک محیط) در گذر بازارچه فیل در محله اسحاق بیگ و گذر بازارچه حاج زینل در محله سنگ سیاه در بافت تاریخی شیراز است؛ به گونه‌ای که در مورد محدوده مورد مطالعه، به وسیله ابزار پرسشنامه نظرسنجی شده و در محلات مورد بررسی برای بررسی مشکلات و کاستی موجود استفاده شده است. گفتنی است محتوای پرسشنامه در راستای شرایط محیطی حاکم بر محلات که منجر به ادراک محیط و پایداری اجتماعی است، مطرح شد و در ادامه شاخص‌های ادراک منظر شهری و محلات بافت تاریخی بررسی و دسته‌بندی شد. براساس پژوهش صورت‌گرفته در مورد محلات تاریخی شیراز مشخص شد که به‌منظور ادراک محیط، می‌توان پایداری اجتماعی را به‌عنوان مؤلفه اصلی در محلات تاریخی در نظر گرفت. هدف از شکل‌گیری این تحقیق، ارائه راهکارهایی برای ساماندهی گذرهای مورد مطالعه در محلات بافت تاریخی شیراز، به‌منظور دستیابی به فضای اجتماعی پایدار است.

یافته‌های تحقیق

شهر تاریخی شیراز در آخرین دوره تاریخی خود یعنی قاجاریه از دوازده محله، شش دروازه و پنج کل متشکل بوده است. شهر شیراز، هسته فرهنگی-تاریخی به‌عنوان یک منطقه شهری، در یک فرایند تدریجی طی هزاران سال

وجود آوردند و برخی دیگر به عکس، از شکل‌گیری این روابط جلوگیری می‌کنند (Ledden et al., 2011).

مشارکت‌پذیری اجتماعی در محله و ادراک محیط و

منظر: مشارکت نوعی فرایند خودیاری است که بر کیفیت تعامل انسان با محیط و جامعه و در نتیجه منظر، که محصول این تعاملات است، مؤثر است (Mansouri & Foroughi, 2018). تازه‌ترین زمینه مشارکت، مشارکت افراد جامعه در جهت تصحیح و اداره محیط زندگی و فضاهای عمومی شهری اطراف خود است. این نوع مشارکت که امری معطوف به مکان است، اغلب زمانی در اجتماعات محلی و محله‌های مسکونی رخ می‌دهد که شهروندان داوطلبانه و اختیاری به ایفای نقش و پذیرفتن مسئولیت در جهت ارتقای کیفیت مکان زندگی خود بپردازند (Bottini, 2018). مشارکت روندی است که طی آن شخص به واسطه احساس تعلق به جمع و شرکت فعال و داوطلبانه در آن به‌طور ارادی به فعالیت‌های اجتماعی دست می‌زند. این اتفاق در مقطع محله و ادراک شهروندان از کیفیت محیط شهری تأثیر بسیار دارد.

فضای اجتماعی در محله و ادراک محیط و منظر:

وابط اجتماعی و پیوند میان افراد جامعه دلیل این است که مردم در بستر فضای عمومی شهری فعالیت کنند و به تعامل با سایر افراد انسانی و نیز با محیط اطراف خویش وادار شوند و در این کنش‌ها و واکنش‌های انسانی و محیطی است که مکان عمومی در قالب فضای شهری نمایان می‌شود (Mansouri & Foroughi, 2018).

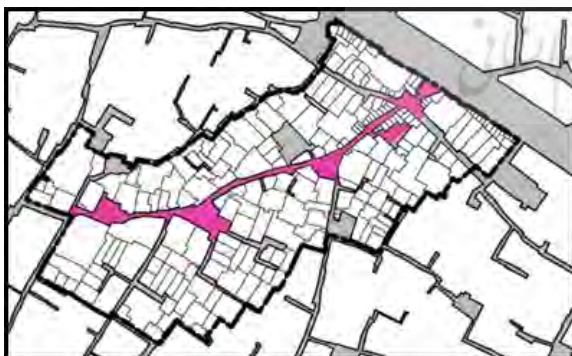
حیات جمعی و ادراک محیط در محله و ادراک

محیط و منظر: حیات جمعی یک فرصتی است برای رهایی از اتفاق‌ها و مشکلات زندگی روزانه. سپری کردن اوقات فراغت و روابط اجتماعی و گرد هم آمدن در کنار یکدیگر و گروه‌های مختلف زمینه‌ای برای حضور افراد و همچنین آزادی بیان آنها در محیط شهری است. فضاهای عمومی شهری وابسته به افزایش و ترویج روابط اجتماعی و گروه‌های مختلف جهت جذب کردن افراد مختلف جامعه و گروه‌های مختلف سنی

شکل ۴. محدوده محله اسحاق بیگ در بافت تاریخی شیراز
منبع: نگارندگان

یکی از این محورهای تاریخی محله اسحاق بیگ با نام «گذربازچه فیلیها» در شکل ۵ شناخته می‌شود که به «بازارچه فیل» اشتباه یافته است. این گذر در امتداد شرق به غرب شهر تاریخی و محله اسحاق بیگ قرار گرفته است. این محور از یک طرف به «خیابان زند باریک» و از طرف دیگر به خیابان «لطفعلی خان زند» راه می‌یابد. در امتداد این گذر بناهای تاریخی ارزشمندی ساخته شده است که بیشتر یادگار روزگار قاجاریه است. یکی از دلایل کاهش تعاملات اجتماعی، افت کارکرد امنیت در سطح محله است.

شکل ۵. گذر بازارچه فیل در محله اسحاق بیگ در بافت تاریخی شیراز - منبع: نگارندگان

شکل گرفته است. استخوان‌بندی اصلی محدوده بافت تاریخی شیراز را گذرهای تاریخی، مراکز فعال تجاری و عناصر شاخص فرهنگی تعریف می‌کنند و بافت تاریخی شیراز بخشی از باارزش‌ترین گستره‌های شاخص در منظر شهری را شکل می‌دهد (شکل ۳).

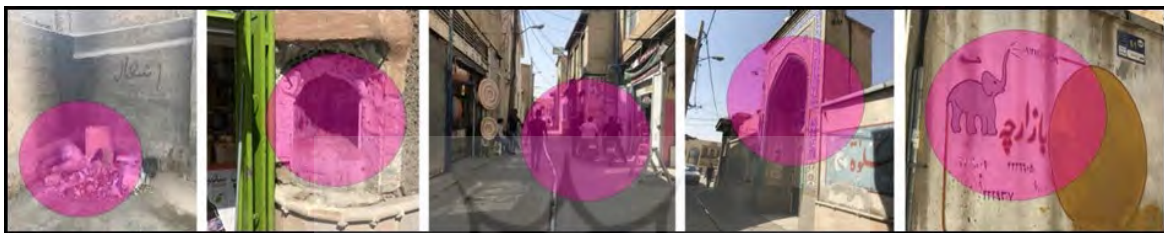

شکل ۳. استخوان‌بندی محلات در محدوده بافت تاریخی شیراز
منبع: نگارندگان

محله اسحاق بیگ: یکی از محلات تاریخی شهر شیراز است. محله اسحاق بیگ در وضع موجود از گذرها و معابری برخوردار است که بخشی از استخوان‌بندی کالبدی شهر تاریخی شیراز محسوب می‌شود. ضمن اشاره به موجودیت محله اسحاق بیگ و ارزشمندی‌های آن در گستره تاریخی شهر شیراز، محله اسحاق بیگ یکی از محلات اصلی و مهم در شهر تاریخی شیراز است که عرصه‌ای از شهر را از طرف شمال از حوالی دروازه سعدی، بازار علاقبندان، حمام بهارستان و مسجد وکیل و در محدوده جنوبی از مسجد جامع تا حرم آستانه را شامل می‌شود و در بخش غربی، تا مسجد جامع را در بر می‌گیرد. در محدوده شرقی این محله، به واسطه گذر سنگ دقاقی‌ها حسینیة قوام به آستانه راه پیدا می‌کند (شکل ۴).

گرفت، مشکلات و مسائل متعددی مطرح شد که ماحصل تنزل سطح کیفی اجتماعی فرهنگی محدوده است. از مهم‌ترین مشکلات، حضور معتادان و بزهکاران، تبدیل شدن کاربری‌های مسکونی به انبار، علائم بصری مخدوش‌کننده محیط، تبدیل کاربری‌های فعال اجتماعی به مخروبه و تبدیل شدن مرکز گذر (بازارچه) فعلی‌ها به محل پارک ماشین‌هاست (شکل ۶).

هرکدام از کاربری‌های اطراف این گذر (حمام، مسجد و مدرسه) که در گذشته یک مرکز فعال و پایدار اجتماعی محسوب می‌شدند، اکنون به حالت مخروبه یا مکان تحت کنترل میراث فرهنگی درآمده‌اند و عملاً نقش پررنگ تأثیر ادراک محیط به‌واسطه مشارکت در راستای پایداری اجتماعی در محله را از دست داده‌اند. در روند مصاحبه و پرسشنامه که با متخصصان آشنا به محله زیربازارچه صورت

شکل ۶. علائم بصری مخدوش‌کننده محیط در گذر بازارچه فیل در محله اسحاق‌بیگ در بافت تاریخی شیراز
منبع: نگارندگان

پس از عریض شدن خیابان احمدی، گذر علمدار نقش خود را در محدوده تا حدودی از دست داد و به دو گذر تبدیل شده است که قسمت شمالی گذر علمدار را گذر بازارچه حاج زینل می‌گویند (شکل ۸).

محله سنگ سیاه: یکی از محلات تاریخی شهر شیراز است. محله سنگ سیاه و محله سردزک در بافت تاریخی شیراز قرار دارد. جمعیت محله سنگ سیاه حدوداً ۲۱۳۲ نفر اعلام شده است که در قسمت غرب بخش بافت تاریخی این شهر قرار دارد. نام این محله برگرفته از سنگ سیاه‌رنگ آرامگاه سیبویه، از بزرگان علم در قرن دوم هجری است. مرز این محله از سمت شمال، به محلات میدان شاه و سرباغ و از سمت شرق، به محله سردزک محدود و سمت جنوب و جنوب غرب، حدود شهر تاریخی بوده است. بافت محله سنگ سیاه به لحاظ اجتماعی، هویتی و فرهنگی، از باارزش‌ترین محلات بافت تاریخی شیراز محسوب می‌شود. این محدوده علاوه بر اینکه هسته اولیه پیدایش شهر شیراز در گذشته بوده، اکنون نیز مرکز بسیاری از فعالیت‌های مذهبی، تجاری، خدماتی و اداری است (شکل ۷).

شکل ۷. محدوده محله سنگ سیاه و سردزک در بافت تاریخی شیراز
منبع: نگارندگان

«گذر بازارچه حاج زینل»، یکی از مسیرهای تاریخی است در قسمت شرقی محله سنگ سیاه و قسمت غربی محله سردزک قرار دارد. درواقع این گذر بخشی از گذر تاریخی علمدار بوده است. گذر علمدار راه دسترسی میان دو دروازه مهم شهر (دروازه کازرون قصاب‌خانه) را بر عهده داشته است.

شکل ۸. گذر بازارچه حاج زینل در محله سنگ سیاه و سردزک در بافت تاریخی شیراز - منبع: نگارندگان

هرکدام از کاربری‌های اطراف این گذر (آبانبار و مسجد) که در گذشته یک مرکز فعال و پایدار اجتماعی محسوب می‌شدند، اکنون به حالت مخروبه یا مکان تحت کنترل میراث فرهنگی درآمده‌اند و عملاً نقش پررنگ تأثیر ادراک محیط به‌واسطه مشارکت در راستای پایداری اجتماعی در محله را از دست داده‌اند (شکل ۹).

شکل ۹. علائم بصری مخدوش‌کننده محیط در گذر بازارچه فیل در محله اسحاق بیگ در بافت تاریخی شیراز - منبع: نگارندگان

بحث

اجتدای بافت تاریخی شیراز یکی از اصلی‌ترین هدف‌های طرح‌های گردشگری است. یکی از اهداف در بافت تاریخی، زون‌بندی با تراکم پایین ساختمانی در محور بافت تاریخی شهر شیراز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل حفظ بناهای بارز است. در محله و باهمستان‌های شهری می‌توان با سنجش متغیرهای زیر به ارتقای وضع موجود مبتنی بر ادراک شهروندان از منظر پایداری اجتماعی پرداخت. متغیرهای کیفیت ادراک محیط محلات شامل سه بخش کیفیت محیطی و دید و منظر و روابط

اجتدای بافت تاریخی شیراز یکی از اصلی‌ترین هدف‌های طرح‌های گردشگری است. یکی از اهداف در بافت تاریخی، زون‌بندی با تراکم پایین ساختمانی در محور بافت تاریخی شهر شیراز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل حفظ بناهای بارز است. در محله و باهمستان‌های شهری می‌توان با سنجش متغیرهای زیر به ارتقای وضع موجود مبتنی بر ادراک شهروندان از منظر پایداری اجتماعی پرداخت. متغیرهای کیفیت ادراک محیط محلات شامل سه بخش کیفیت محیطی و دید و منظر و روابط

جدول ۳. متغیرها، شاخص‌ها و فاکتورهای بررسی کیفیت ادراک محیط محلات

شاخص‌ها	فاکتورها
دسترسی	مسیرهای دسترسی نامناسب
آسایش و امنیت	جرم و حضور معتادان در محله
هویت	مکان با ارزش تاریخی در محله
روابط غیررسمی (مشارکت)	کمک در رفع مشکلات محله میزان ارتباط با همسایگان
دید و منظر	تمایل برای کمک به همسایگان و یاری در حل مشکلات همه‌انگهی ساختمان‌ها با معماری گذشته
روابط اجتماعی	میزان ارتباطات اجتماعی ساکنین با یکدیگر

منبع: نگارندگان

محیط بررسی گردیده و در نهایت شاخص‌های این وجوه مثبت و منفی به‌واسطه مصادیق در نمونه‌ها ارائه شده است؛ برای مثال سقاخانه در مشارکت و پایداری محله در گذشته نقش پررنگی داشته‌اند؛ در حالی که در حال حاضر فاقد مشارکت‌پذیری اجتماعی هستند. مساجد و آب‌انبار و حتی مقابر در گذشته نقش فعال و کارکردی بیشتری در مقایسه با امروز در جهت هم‌بستگی اجتماعی داشته‌اند. علائم بصری مخدوش‌کننده محیط مانند فرسودگی بناها و ناهماهنگی معماری جدید با گذشته دلیل اصلی تمایل نداشتن به حیات جمعی در جهت بهبود محیط است. گفتنی است حضور معتادان و بزهداران عامل عدم امنیت و آسایش محیطی بسیار در کاهش کیفیت ادراک محیط مؤثر است. از سوی دیگر مکان‌هایی با پیشینه تاریخی مانند بناهای تاریخی ارزشمند در این محلات دلیل هویت‌بخشی و ارتقای ادراک محیط می‌گردد. نکته قابل توجه و تأملی که توسط پژوهش‌های میدانی کسب شد، فضاهایی که در جوار آنها بوهایی مانند بوی نان در نانوائی و بوی کارگاه شیرینی‌پزی استشمام می‌شد، مکان‌هایی بودند که افراد بیشتر به حضور و تجمع تمایل داشتند؛ به‌نوعی عامل حیات جمعی محسوب می‌شود.

از این‌رو ادراک محیط برای پایداری اجتماعی سطوح محله در شکل ۱۱ مرتبط با ساختار کالبدی محلات مورد مطالعه (گذربازارچه فیل در محله اسحاق‌بیگ و گذربازارچه حاج زینل در محله سنگ سیاه در بافت تاریخی شیراز) ارائه شده است.

مجموعه اتفاقات و روابط اجتماعی در محیط می‌تواند به‌عنوان عوامل پیونددهنده دید و منظر و کالبد محله بسیار تأثیرگذار باشد. در ابتدا عوامل شکل‌دهنده محله به‌واسطه گذرها طوری شکل یافته‌اند که بتوانند فضای تعامل بین محیط و ادراک افراد را به وجود آورند و افراد با حضور در این بخش از محلات (به‌ویژه مسیر گذرها) در هنگام حرکت، به‌واسطه تنوع کاربری‌های متنوع از جمله مسجد، مغازه‌هایی به حالت بازارچه در جداره گذرها و دیگر کاربری‌ها بتوانند جریان پیوسته و متنوع از مشارکت جمعی و ادراک محیط را دریابند. براساس یافته‌های تحقیق در جدول ۴ اولویت‌بندی و ارزیابی معیارها و شاخص‌های ادراک محیط محلات - صرفاً مؤلفه‌های ادراک بصری- براساس گذرهای بررسی‌شده در شهر شیراز ارائه شده است؛ به‌گونه‌ای که در این اولویت‌بندی و ارزیابی معیارها ادراک بصری نظافت و تمیزی محله به‌دلیل اهمیت بالا در اجتماع‌پذیری در اولویت اول قرار می‌گیرد. موارد دیگری چون تناسب و ابعاد، نظم و ریتم، بامعنابودن منظر محله و... در اولویت‌های بعدی ارزیابی معیارها ادراک بصری هستند. برای درک بهتر ابعاد مختلف ادراک و ارتباط آن با پایداری اجتماعی، جدول ۵ تهیه شده است که در نتیجه این پژوهش تأثیرگذار است.

در شکل ۱۰ کیفیت ادراک محیط در محلات قدیم شیراز (گذربازارچه فیل در محله اسحاق‌بیگ و گذربازارچه حاج زینل در محله سنگ سیاه در بافت تاریخی شیراز)، به‌صورت مقایسه‌ای تحلیل شده است. در این روند وجوه کیفیت ادراک

جدول ۴. اولویت‌بندی و ارزیابی معیارها و شاخص‌های ادراک محیط محلات در شهر شیراز

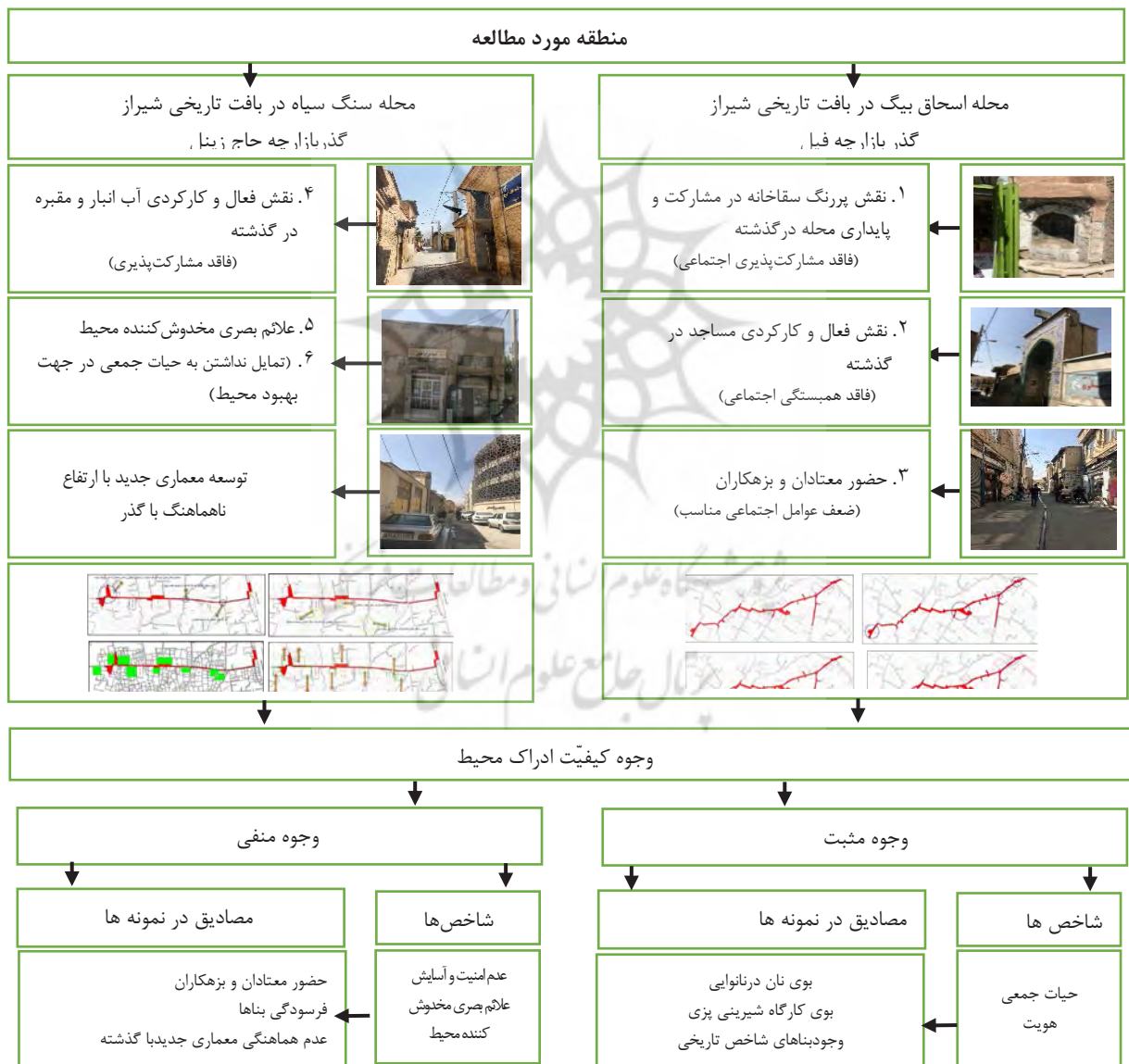
اولویت‌بندی و ارزیابی معیارها و شاخص‌های ادراک محیط محلات در شهر شیراز (براساس گذرهای بررسی‌شده)										
(صرفاً مؤلفه‌های ادراک بصری)										
نظافت و تمیزی محله	تناسبات و ابعاد	نظم و ریتم	سطوح پر و خالی	عرض قطعات منظر	تعادل و تقارن بصری	ارتفاع نما	خط نما و خط آسمان	بازشوها و پنجره‌ها	کنج و گوشه و لبه	خط اتصال به زمین
مصالح نما	مهندسی	تراس و	دل‌بستگی به مکان	با معنا بودن منظر محله	آرامش پذیری محله	آرامش پذیری محله	خوانایی محله	هویت	زمینه گرایایی	وحدت
و مصالح زیرساخت محله	ساز بودن	بالکن								

منبع (Alexeyev, 2012)

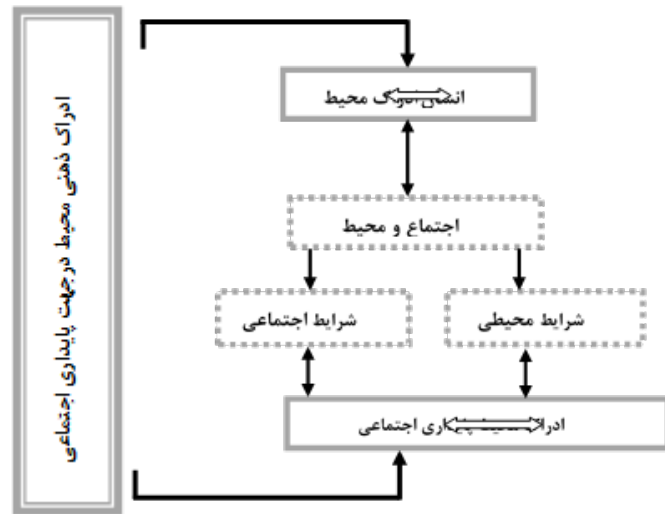
جدول ۵. درک محیط و پایداری اجتماعی

شماره	محقق	توضیحات
۱	کارمونا	در ادراک چهار بعد تأثیرگذارند که عبارت‌اند از: بعد شناختی، بعد احساسی، بعد تفسیری و بعد ارزش‌گذاری که این عوامل منجر به ارتباط فرد با محیط از لحاظ حسی و روانی می‌شود (Carmona et al., 2003) و در صورت ارتباط حسی فرد با فضا، آن مکان و فضا را برای فعالیت‌های اجتماعی خود انتخاب می‌نماید.
۲	پاکزاد	از عوامل مؤثر بر ادراک فضای شهری، می‌توان از فرم، عملکرد فضا و معنای محیط صحبت به عمل آورد (Pakzad, 2006). این عوامل در ارتباط افراد با محیط نقش اساسی بازی می‌کنند و منجر به افزایش یا کاهش پایداری اجتماعی می‌شوند.
۳	لنگ	واکنش‌های هیجانی به فضا، مانند ایجاد لذت در محیط، برانگیختگی حس در فضا و مدیریت فضا، منجر به افزایش ارتباط با فضا و درک بهتر محیط و همچنین ایجاد پایداری اجتماعی می‌شوند (Lang, 1994).

منبع: نگارندگان

شکل ۱۰. تحلیل مقایسه‌ای کیفیت ادراک محیط در محلات قدیم شیراز - منبع: نگارندگان

شکل ۱۱. شکل‌گیری ادراک محیط برای پایداری اجتماعی
سطوح محله
منبع: نگارندگان

نتیجه‌گیری

فضای تعامل بین توده و فضا و ادراک ساکنان را فراهم آورند و ساکنان با حضور در فضای بین عناصر، به هنگام حرکت جریانی پیوسته از تجربیات جمعی و همگون را دریابند. با توجه به ارتباط که میان انسان و ادراک وجود دارد، برای دستیابی به ارتباط ادراک محیط و پایداری اجتماعی، به عاملی پیوند دهنده نیاز است. این عامل به‌واسطه شرایط محیطی و شرایط اجتماعی جامعه شکل می‌گیرد. براساس پژوهش‌های صورت‌گرفته ادراک محیط برای پایداری اجتماعی سطوح محله یک رابطه رفت و برگشتی است که در آن انسان و ادراک یک رابطه دوطرفه با یکدیگر دارند که هر دوی آن‌ها متأثر از شرایط اجتماعی جامعه و شرایط محیطی جامعه که در نهایت منجر به رابطه دوسویه ادراک محیط و پایداری اجتماعی می‌گردد؛ در نتیجه هر محیطی براساس نحوه ارتباط افراد جامعه با محیط کالبدی و ساختار اجتماعی حاکم بر فضا، الگوی خاص پیدا کرده و به‌طور متمایز با انسان تعامل برقرار می‌نماید. از آنجا که هدف این مقاله دستیابی به رویکرد جدیدی از ادراک محیط در بافت تاریخی برای پایداری اجتماعی محلات بوده است، با توجه به مطالعات و تحلیل‌های ارائه‌شده در این راستا، ارتقای کیفیت ادراک محیط محلات به‌واسطه ادراک ذهنی به کمک

رویکرد صحیح منظر، به‌مثابه یک مجموعه پیچیده از الگوها و فرایندها که در قالب زمینه‌ها، قطعات و دالان‌ها بروز یافته است. به‌سبب حضور عوامل انسانی، دائماً در طول زمان در حال تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بوده و به عبارت دیگر، در حال «تغییر» است؛ بنابراین میزان مداخلات انسان در محیط متفاوت است. از سوی دیگر به‌دلیل تفاوت اجزاء، هر محیط با مناظر دیگر دارای تفاوت‌های ظاهری و بنیادی است؛ بنابراین واضح است که تفاوت بین مناظر مختلف، به‌دلیل وجود عناصر متفاوت، وجود الگوها و فرایندهای متمایز و همچنین وجود رفتارهای انسانی گوناگون در آن مناظر است. در راستای شاخص‌ها و فاکتورهای بررسی‌شده در این مقاله می‌توان گفت مفهوم کیفیت ادراک محیط محلات با واژه‌های مختلفی مانند روابط اجتماعی و پایداری اجتماعی، شرایط محیطی و دید و منظر دارای ارتباطات مستقیم است. حاصل تحلیل مقایسه‌ای کیفیت ادراک محیط در محلات قدیم شیراز در دو منطقه مورد مطالعه ارائه خصوصیات و وجوه مثبت کیفیت ادراک محیط از جمله حیات جمعی و هویت و همچنین وجوه منفی آن مانند عدم امنیت و آسایش و علائم بصری مخدوش‌کننده محیط است. عناصر و عوامل شکل‌دهنده محله باید به‌گونه‌ای استقرار یابند که بتوانند

شیراز» است که به راهنمایی دکتر محسن فیضی و دکتر مهدی خاکزند و با مشاوره دکتر باقر کریمی در سال ۱۳۹۸ در دانشکده معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر به انجام رسیده است.

منابع مالی

منابع مالی این پژوهش از طریق مشارکت نویسندگان تأمین شده است.

تعارض منافع

تعارض منافی بین نویسندگان وجود ندارد.

شاخص‌های ادراک بصری مانند تعادل و تقارن بصری و نظافت و تمیزی محله و... و مؤلفه‌های پایداری اجتماعی مانند برانگیختگی حس در فضا و... منجر به افزایش ارتباط با محیط و درک بهتر آن می‌گردد که نتیجه عملی این شاخص‌ها و مؤلفه‌ها در کنار یکدیگر افزایش و تداوم مشارکت اجتماعی افراد در محلات خواهد شد.

سیاسگزاری

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نفیسه گلستانی با عنوان «تبیین نسبت چگونگی ادراک منظر با مشارکت شهروندان در تقویت قرارگاه‌های رفتاری محلات قدیم

References

- Abdolahi, M., Tavakolinia, J., & Sarrafi, M. (2010). Theoretical Study of the Concept of Neighborhood and its Redefinition with Emphasis on the Conditions of Urban Neighborhoods of Iran. *Human Geography Research*, 42(2), 82-103.
- Alvaani, S. M., & Seyed Naghavi, M. (2016). The Balanced Scorecard Model: A Pattern of Performance management in Public sectors. *Management Studies in Development and Evolution*, 10(37.38), 3-18. https://jmsd.atu.ac.ir/article_4979.html
- Barton, H., Grant, M., & Guise, R. (2003). *Shaping neighbourhoods: a guide for health, sustainability and vitality*.
- Beery, T., & Jönsson, K. I. (2017). Outdoor recreation and place attachment: Exploring the potential of outdoor recreation within a UNESCO Biosphere Reserve. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 17, 54-63.
- Bottini, L. (2018). The effects of built environment on community participation in urban neighbourhoods: an empirical exploration. *Cities*, 81, 108-114.
- Brown, B. B., & Werner, C. M. (1985). Social cohesiveness, territoriality, and holiday decorations: The influence of cul-de-sacs. *Environment and behavior*, 17(5), 539-565.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., & Tiestess, S. (2003). *Public place and urban space*. Architectural press, London.
- Cullen, G. (1995). *Concise townscape*. Routledge.
- Dale, A., & Newman, L. (2010). Social capital: a necessary and sufficient condition for sustainable community development? *Community development journal*, 45(1), 5-21.
- Daneshpour, A., & Charkhchyan, M. (2007). Public spaces and factors affecting collective life. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 4(7), 19-28.
- Darvishi, Y., & Samadzadeh, V. (2021). Evaluation of the flexibility of open spaces in urban neighborhoods in terms of passive defense (Case study: District 1 in Tabriz). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 15(4), 1291-1308. http://jshsp.iaurasht.ac.ir/article_676361.html
- Emad, F., Movahed, K., Taghipour, M., & Heidari, A. A. (2021). Recognition of the Principles of Spatial Hierarchy in Traditional Mosques of Iran

- and its Analysis by Space Syntax Method (Case study: Mosques of Shiraz). *Islamic Art Studies*, 17(40), 250-267. <https://doi.org/10.22034/ias.2020.259734.1446>
- Erkip, F. (2010). Community and neighborhood relations in Ankara: An urban-suburban contrast. *Cities*, 27(2), 96-102.
- Eslami, A., & Aminzadeh, B. (2013). A Comparative Study on the Concept and Design Principles of Iranian Mahalleh and Western Neighborhood. *Hoviatshahr*, 7(13), 33-45. https://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_1939.html
- Gehl, J. (1987). *Life between buildings* (Vol. 23). New York: Van Nostrand Reinhold.
- Golkar, K. (2006). The concept of urban landscape. *Abadi magazine*, (53), 38-47.
- Habibi, S. M. (2006). *From Shar to City: Historical Analysis of the Concept of City and its Physical Appearance, Thought and Effect* (Second ed.). Tehran University Press.
- Habibi, S. M. (2011). *From Rural to City, Historical pages of the concept of the city and its physical appearance* (third ed.). University of Tehran, Tehran.
- Krier, L., & Papadakis, A. (1984). *Leon Krier: houses, palaces, cities*. Architectural design.
- Lai, L. Y., Said, I., & Kubota, A. (2013). The roles of cultural spaces in Malaysia's historic towns: The case of Kuala Dungun and Taiping. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 85, 602-625.
- Lang, J. (1994). *Urban design: The American experience*. John Wiley & Sons.
- Ledden, L., Kalafatis, S. P., & Mathioudakis, A. (2011). The idiosyncratic behaviour of service quality, value, satisfaction, and intention to recommend in higher education: An empirical examination. *Journal of marketing management*, 27(11-12), 1232-1260.
- Lefebvre, H. (2013). *Rhythmanalysis: Space, time and everyday life*. Bloomsbury Publishing.
- Lindholm, G. (2012). 'Visible Gestures': On urban landscape perspectives in planning. *Planning Theory*, 11(1), 5-19.
- Mansouri, S.-A. (2005). An introduction to Landscape architecture identification. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 1(2), 69-78. http://www.bagh-sj.com/article_1489.html
- Mansouri, S. A., & Foroughi, M. (2018). The concept of participation in landscape design. *The Monthly Scientific Journal of Bagh-e Nazar*, 15(62), 17-24.
- Mumford, L. (1954). The neighborhood and the neighborhood unit. *The Town Planning Review*, 24(4), 256-270.
- Naimi Nazm Abad, Z., Faraj Poor, M., & Amirshaqafi, M. (2015). The assessment of social interactions in tissues of older urban neighborhoods Case Study: Darb-e-Noo neighborhood in Gorgan. *ijurm*, 14(38), 133-150. <http://ijurm.imo.org.ir/article-1-430-en.html>
- Pakzad, J. (2006). *Concepts and Theoretical Foundations of Urban Design Process*. Iran University of Science and Technology Publications.
- Poursarrajan, M. (2016). Values of Historical Neighborhood and Criteria of Change According to Residents. *BAGH-E NAZAR*, 12 (35), 39-52.
- Rapoport, A. (1982). *The Meaning of the Built Environment*. Beverly Hills, CA, Sage Publications.
- Roca-Puig, V. (2019). The circular path of social sustainability: An empirical analysis. *Journal of cleaner production*, 212, 916-924.
- Saednia, A. (1989). *Qom city in Iranian cities* (M. Y. Kiani, Ed. Vol. 3). Jahad Daneshgahi Publication, Tehran.
- Schoenberg, S. P. (1979). Criteria for the evaluation of neighborhood viability in working class and low income areas in core cities. *Social Problems*, 27(1), 69-78.
- Seghatoleslami, A., & Aminzadeh, B. (2013). A comparative study of the concept and principles utilized in the Iranian neighborhood and the western neighborhood unit. *Urban identity*, 7 (13), 33-45.

Sharan, C. E. (2005). A Guide to Recognition and Intervention in Wornure of Iran. *Journal of urban management*, (31), 81-64.

Soltanzadeh, H. (1988). *An Introduction to the History of the City and Urbanism in Iran* (Second ed.). Amirkabir Publishing, Tehran.

Teymournejad, K., Masayeli, F., & Tajik, M. (2013). Investigating the impact of local management on

social contribution of Tehran. *Urban Management Studies*, 5(2), 15-25.
https://ums.srbiau.ac.ir/article_3285.html

Thomlinson, R. (1976). *Population dynamics: Causes and consequences of world demographic change*. New York: Random House.

